

SIMÉNY BEÁTA

Brassai Sámuel, a *Szépirodalmi Lapok* zenekritikusa

Bevezetés, kutatástörténet

A sajtótörténeti kiadványok csupán röviden foglalkoznak a *Szépirodalmi Lapokkal*.¹ Canusról, a lapok zenekritikusáról – akiben a szakirodalom egyöntetűen Brassai Sámuel azonosította – többnyire csak említés szintjén emlékeznek meg. Imre László újabban egy egész monográfiát szentelt a *Szépirodalmi Lapok* tanulmányozásának. *Féléves folyóirat évszázados tanulságokkal – A szépirodalmi Lapok (1853)* című kötetében a folyóirat irodalmi és eszmetörténeti jelentőségét vizsgálja részletesen.² Munkáját irodalmi és irodalomkritikai problémák köré rendezte, a lap művészeti, zenei megnyilvánulásait pedig főként a politikai viszonyok vonatkozásában tárgyalta. Kötetében azonban csak egy-egy bekezdés erejéig foglalkozott azokkal az írásokkal, melyeknek szerzőjeként Brassait azonosította.³ Canus opera- és zenekritikái kapcsán nem hozott újdonságot, ahogyan Zsámbokréti Gyula *Torzképei* tekintetében sem. Utóbbi álnevet mindennemű bibliográfiai referencia nélkül ítélte Brassainak. Imre László kötete csupán egyetlen példája annak, ahogyan Brassai álnevei maigától értődővé váltak a kortárs szakirodalom számára.

- 1 KOSÁRY Domokos – NÉMETH G. Béla (szerk.): *A magyar sajtó története (1848–1867)*, II/1 (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1985), 427. <https://mek.oszk.hu/04700/04727/html/391.html> (utolsó leltöltés: 2023. december 7.); BUZINKAY Géza: *A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig* (Budapest, Wolters Kluwer, 2016).
- 2 IMRE László: *Féléves folyóirat évszázados tanulságokkal – A szépirodalmi Lapok (1853)* (Budapest, Reciti, 2022) (= *Irodalomtörténeti Füzetek* 186).
- 3 Monográfiájában két Br., négy Canus és egy Zsámbokréti szignójú publikációt használt fel a *Szépirodalmi Lapok*ból. Lásd BR.: „A nő. (Egy párisi művésznő leveliből)”; BR.: „Angol regény és német kritikus”, *Szépirodalmi Lapok* 1/1 (1853. január 2.), 5.; CANUS: „Rigoletto”, *Szépirodalmi Lapok* 1/2 (1853. január 9.), 4.; CANUS: „Hangverseny Zöllner zongoramester javára”, *Szépirodalmi Lapok* 1/3 (1853. január 16.), 2.; CANUS: „Harmadik Szalon-Zenély”, *Szépirodalmi Lapok* 1/21 (1853. március 7.), 4.; CANUS: „Zenepolemia”, *Szépirodalmi Lapok* 1/51 (1853. május 20.), 3.; ZSÁMBOKRÉTI Gyula: „Torzképek”, *Szépirodalmi Lapok* 1/26 (1853. április 12.), 4.

Jelen tanulmány fókuszja Brassai Sámuel *Szépirodalmi Lapok*ban megjelent írásaira irányul, és felhívja a figyelmet a Brassai írói álneveivel kapcsolatos bizonytalanságokra. Ezt megelőzően kerül sor a következőkben a lapok eszmei irányzatának, irodalmi körének ismertetése, valamint azon kapcsolódási pontoknak a feltárása, melyek Brassait a folyóirathoz, annak szellemi vezetőihez fűzték. A kutatástörténeti előzmények mellett a jelen tanulmány abban hoz újdonságot, hogy Brassai munkásságát az irodalmi Deák-párt vonatkozásában tárgyalja; teljes listát közöl a Brassai *Szépirodalmi Lapok*ba írt cikkeiről, úgy a saját, mint a neki tulajdonított álnevek alatt megjelentekről; végezetül pedig az álnevek hitelességét kérdőjelezi meg további sajtóforrások és a Brassai-irodalomban idáig nem hivatkozott kéziratos források ismeretében.

Szépirodalmi Lapok (1853)

1853-ban indult el rövid ám tartalmas útjára a Pákh Albert⁴ és Gyulai Pál⁵ szerkesztette *Szépirodalmi Lapok*. E rangos irodalmi és művészeti folyóirat fél éven keresztül, januártól júniusig működött. Célirányát és programját Kazinczy Ferenc ismertette az előfizetési felhívásban, és első, beköszöntő cikkében. Utóbbi cikk szerint a *Szépirodalmi Lapok*at magas színvonalú,⁶ a szigorú tudományos stílust mellőző szépirodalmi folyóiratnak szánták, egyfajta átmenetként az ismeretterjesztő lapok és a szaklapok között. A hetente kétszer, vasárnap és csütörtökön megjelenő periodikát *A magyar sajtó története* a Bach-korszak egyik legrangosabb irodalmi orgánumaként tartja számon, amely feladatának érezte a közízlés formálását, a művelt nagyközönység, elsősorban a polgárosodott középosztály szellemi horizontjának alakítását, műveltségének gyarapítását.

Pákh Albert a szerkesztői munka mellett főként a lap tárcájában közölt színikritikákat és humoreszkeket Kaján Ábel és K. Á. álnév alatt (*2. táblázat*). Gyulai a Pesti Röpívek⁷ (1850. október–december) és a *Hölgyfutár* kritikáírója volt, a *Szépirodalmi*

4 Pákh Albert (1823–1867) a Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy Társaság rendes tagja, az *Ujabbkori Ismeretek Tára* (1850) szerkesztője, a pesti *Vasárnapi Ujság* alapítója és szerkesztője.

5 Gyulai Pál (1826–1909) irodalomtörténész, költő, egyetemi tanár, kritikus, a Kisfaludy Társaság és a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Arany János mellett a *Szépirodalmi Figyelő* (1860–1862) segédszerkesztője volt, majd 1873-tól a *Budapesti Szemle* szerkesztője.

6 A színvonal az irodalmi tartalom mellett vonatkozik még az írói attitűdre, az irodalmi hang mindenkor megtartására. Vö. [KAZINCZY Ferenc]: „Előfizetési Felhívás”, *Szépirodalmi Lapok* 1/1 (1853. január 2.), 2.

7 *Pesti Röpívek. Magyar írók füzetei a Szépirodalom, divat, társasélet körében*. A lapot a 10. száma után betiltották, 1850. október 6 – december 8. Vö. id. SZINNYEI József: *Hírlapirodalmunk 1850–1853*. A szöveget sajtó alá rendezték a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai, Gazda

Lapokban pedig versek, kritikák és elbeszélések mellett főként az „Újdonságok” és a „Külföld” rovatok felelőse, cikkeinek szerzője lett. Mindkét rovat igen jelentős a zenei sajtó szempontjából, hiszen az „Újdonságok” tudósított a pest-budai hangászegylet üléseiről, „szalon-zenélyek” és múzeumi hangversenyek programjairól. A „Külföld” rovat a közönség horizontját szélesítette azáltal, hogy többek közt a párizsi, olasz operák műsorairól, valamint brit, finn stb. művészeti eseményekről közölt híreket.⁸

A szerkesztők, Pákh és Gyulai mellett Csengery Antalnak jutott jelentős eszmei szerep a folyóiratnál, hiszen ő ösztönözte a lapindítást, miközben hasonló elvű és nézeteket valló írókat toborzott. A lap a kor legkiválóbb írói közreműködésével indult útjára: Arany János, Csengery Antal, Erdélyi János, Gyulai Pál, Kemény Zsigmond, Lévay József, Szász Károly és Tompa Mihály voltak a munkatársai.

Az „irodalmi Deák-párt”

Azt az irodalmi kört, amely ekkortájt csoportosult a *Szépirodalmi Lapok* írói köré, Salamon Ferenc 1889-es *Irodalmi Tanulmányok* c. kötetében „irodalmi Deák-pártnak” nevezte.⁹ Az irodalmi párt vidéken élő hívei közül megemlíti Arany Jánost, Lévayt, Erdélyit, Szász Károlyt. A pesti képviselőkhöz sorolja Kemény Zsigmondot, Csengery Antalt, Pákh Albertet, Sükei Pált és Gyulai Pált.¹⁰

Imre László monográfiája a lap szerkesztőire már egyértelműen a Deák-párt tagjaiként hivatkozott: a *Szépirodalmi Lapok* célkitűzésében (a művelt, humánus nemzet kialakítása)¹¹ és Kazinczy Ferenc bevezető cikkében Imre László az irodalmi Deák-párt esztétikai és irodalompolitikai álláspontját látta megnyilvánulni.¹²

István vezetésével, 6. https://mek.oszk.hu/05400/05443/pdf/Szinnyei_Hirlapirodalmunk_1850-1853.pdf (utolsó letöltés: 2023. december 10.).

8 A HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet Magyar Zenetörténeti Osztálya jelentős kutatást végez a 19. századi zenei sajtó feldolgozását illetően. Zenei sajtó és ikonográfia témában lásd: TÓTH Emese: „Egy főváros nevezetességei. Jankó János Pest-Budája”, in KIM Katalin – HORVÁTH Pál: *Budapesti mindennapok Erkel és Liszt korában – Ünnepi konferencia Eckhardt Mária tiszteletére* (Budapest, HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet, 2023), Liszt Ferenc és Pest-Buda vonatkozásában lásd ugyane kötetben GROSZ Sára Aksza: „»Lisztnek egy barátja« – Ponori Thewrewk Emil”, valamint KACZMARCZYK Adrienne: „Liszt Ferenc műsorválasztása Pest-Buda számára. A weimari szimfónikus szerző művei” c. tanulmányait. Pest-Buda zeneéletében jelentős szerepet játszó zeneszerző és zenekritikus egyéniségének, Ábrányi Kornélnak sokszínű munkásságával foglalkozik VIZINGER Zsolt: *Komponálás tetszetős modorban* (Budapest, Zenetudományi Intézet, 2022), DOI-azonosító: 10.23714/mzo.018.

9 SALAMON Ferenc: *Irodalmi tanulmányok* I (Budapest, Franklin Társulat, 1889), 6.

10 SALAMON *Irodalmi tanulmányok*, 6–7.

11 IMRE *Féléves folyóirat évszázados tanulságokkal*, 87.

12 IMRE *Féléves folyóirat évszázados tanulságokkal*, 77.

A művelt nemzet, a kulturális nemzetépítés megvalósításának egyik feltételét a lap szellemi irányítói jogosan látták többek közt a színvonalas kritika megteremtésében. A tárca-rovatban megjelent műkritikáknak ezért szigorú szakírási feltételeknek kellett megfelelniük. Ennek megfelelően nyitócikkében Csengery Antal új határokat jelölt ki a kritikairás terén.¹³ Csengery tárcaindító írásában olyan eszméket, célokat és elvárásokat sorakoztatott fel, melyek a színház–drámaírók–műbírálók triászát, a színpad és közönség viszonyát érintik. Ezek között szerepel a drámák és népszínművek irodalmi színvonalának felemelése, szembefordulás az epigonizmussal, a szakavatott műkritika megteremtése (csak az ítélhet műalkotás felett, akinek arról elméleti tudása, szaktudása van), a művészet érzésnemesítő célja, ennek értelmében pedig a színpad felelősségének hangsúlyozása az ízlésnevelésben (ne a tömeg befolyásolja a színpadot). Csengery maga is foglalkozott színikritikairással, a névtelen kritikák, az anonim újságírás felvállalásával pedig egy érettebb, fejlettebb politikai közélet megteremtésére tett kísérlet – úgy tervezte, hogy ezáltal gondolkodni tanítja olvasóközönségét.¹⁴

A *Szépirodalmi Lapok* előfizetési felhívása megelőlegezi, hogy a tárcában „a nemzeti színház előadásainak minden pártnézeteken felül álló, részrehajlatlan műbírálatai” kapnak majd helyet.¹⁵ A pártfüggetlen kritikai irányultság nagymértékű hasonlóságot mutat a szintén deák-párti Pesti Naplóéval, melyet a *Magyar sajtó története* a következőképpen jellemez: „a Deák-párt központi lapja, amely a sajtó kritikai szerepét emlegeti és a szellemi, anyagi függetlenséget kívánta hangsúlyozni, továbbá egyre inkább a pártviszonyoktól és pártérdekektől független szerepkört követelte magának.”¹⁶ Az irodalmi Deák-párt csoportosulása, eszmei és írói köre a későbbi folyóiratokban is követhető, melyet Salamon visszaemlékezése is végigkövetett. A *Szépirodalmi Lapok* megszűnése után Pákh Albert egészségügyi kezelése miatt külföldre utazott, így az eddig nála gyülekező irodalmi kör ezután Csengery lakásán találkozott. Ugyanez az irodalmi párt alapította meg egy évvel később a

13 CSENGERY A[ntal]: „Tájékoztató”, *Szépirodalmi Lapok* 1/1 (1853. január 2.), 5.

14 „Csengery Antal a Reformkorban”, in SZÁNTÓ György Tibor: *Csengery Antal* (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1984) (=A *Múlt Magyar Tudósai*), 53.

15 [KAZINCZY] „Előfizetési Felhívás”, 2.

16 „A pesti napló válsága - a liberalizmus és a demokrácia ütközésének tükröződése a sajtóban”, in SZABOLCSI Miklós (főszerk.): *A magyar sajtó története 1867–1892*, II/2 (Budapest, Akadémia, 1985), 70–72. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/SajtoTortenet-a-magyar-sajto-tortenete-1/a-magyar-sajto-tortenete-ii2-18671892-1B22/a-politikai-sajto-tortenete-18671875-1B46/iii-a-deak-part-es-a-kormany-sajtoja-1BB0/6-a-pesti-naplo-valsaga-a-liberalizmus-es-a-demokracia-utkozese-nek-tukrozodese-a-sajtoban-1BE0/> (utolsó letöltés: 2023. december 10.)

Család könyve (1854–56, 1858)¹⁷ folyóiratot; emellett a *Pesti Naplón* keresztül is kommunikáltak, majd a *Budapesti Hirlap* tárcájában kaptak helyet az írásaik. 1861 után, amikor a lapokban az irodalmat elnyomta a politika, akkor a Deák-párt Arany János hetilapjain, és az 1857-ben alapított *Budapesti Szemle* hasábjain maradt fenn, ez utóbbit előbb Csengery, 1869-től pedig Gyulai szerkesztette.

Kovács Kálmán irodalomtörténész arra mutatott rá, hogy az irodalomtudomány csaknem harminc egyéniséget sorol a deákosok közé.¹⁸ Mint írja, nem voltak mindnyájan irodalmárok, Brassai Sámuel például az “egyéb tudományágakban” jártas deákos személyekhez sorolja. A későbbiekben az írás nem részletezi sem Brassai bekerülését, sem szerepét az irodalmi pártban. A polihisztor összegyűjtött publikációinak fényében rálátunk arra, hogy Brassai valóban együtt mozgott a Deák-párt sajtóhullámaival. Először a *Szépirodalmi Lapok* publicistája volt, majd a *Család könyvében*, a *Pesti Naplóban*, a *Budapesti Hirlapban*, a *Budapesti Szemlében*, Arany Szépirodalmi Figyelőjében is számos írást közölt. Cikkeinek iránya éppen azt az áramlatot követi, amelyet az imént említettünk Salamon tanulmányára hivatkozva.

Brassainak a Deák-körbe való integrálása már korábbi, Kolozsváron kialakult kapcsolatrendszerében gyökerezhetett. Az 1840-es években Gyulai Pál a kolozsvári *Erdélyi Híradó* politikai hetilapnál dolgozott, melyet ugyanebben az időszakban Kemény Zsigmond szerkesztett. Brassai ennek a hetilapnak egyik melléklapját, a *Vásárnapi Újságot* szerkesztette. Csengery Antal korábban Brassai vendége volt a Kolozsvári kaszinóban,¹⁹ majd, amikor Brassai a szabadságharc után menekült Pest-Budára, az 50'-es évek elején Csengeryvel és Gyulaival együtt tanítottak a Gönczy Pál féle magániskolában.²⁰

Lapszerkezet

A *Szépirodalmi Lapok* szerkezetét négy fő rovat alkotja: I. Főcikk; II. Költészet; III. Tárcza; IV. Napi érdekek. A *Szépirodalmi Lapok* esetében is – ahogyan a korszak

17 Salamon Ferenc a *Pesti Naplóban* rövid népszerűsítő cikket közölt a *Család könyve* (1854–56, 1858) című folyóiratról. A lap munkatársai közül név szerint felsorolta a legjelesebb szépirodalmi, történeti és természettudományi írókat és ítézeteket, a névsor pedig többnyire azonos a *Szépirodalmi Lapok* íróival: „Greguss Ágost, Hunfalvy János, Arany, Brassai, Csengery, Erdélyi, Gyulai, Jókai, B. Kemény Zs. Nagy Péter, Szabó Károly és Dr. Szabó József, Toldy Ferenc.” Vö. SALAMON Ferenc: „A művelt olvasó közönség...”, *Pesti Napló* 8/2090 (1857. január 3.).

18 KOVÁCS *Nemzeti-polgárosult irodalom differenciálódásának kezdetei*, 37.

19 BOROS György: *Dr. Brassai Sámuel élete* (Kolozsvár, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Részvénytársaság, 1927), 75.

20 Boros György szerint Gönczy magániskolájában tanító tanárok mind „üldözött hazafiak” voltak. Vö. BOROS *Dr. Brassai Sámuel élete*, 159.

egyéb orgánumaiban – a tárca adott helyet a műbírálóknak, ahol nagy hangsúllyal jelentek meg opera és hangversenykritikák is a színikritikák mellett. A lap tárcája külön alrovatot szentel a „Nemzeti Színház” és a „Hangversenyek, akadémiák és zenészet” tárgykörének, szakszerűen elkülönítve a színi és operaelőadások bírálatait a szalonzenei hangversenyek, koncertek kritikáitól.

A Nemzeti Színház színikritikáinak java Toldy Ferenc [S....] és Pákh Albert [Kaján Ábel] érdeme, egy-két kritikát publikált még Székely József, Bajza József és Gyulai Pál (2. táblázat). A színház operaelőadásait Canus név alatt Brassai Sámuel méltatta. A lap hivatalos zenei referenseként a „Hangversenyek, akadémiák és zenészet” alrovatot majdnem egyedül az ő kritikáinak sorából áll, három cikk kivétel. Utóbbiak Pákh Albert, a Rendkívüli referens és J. G. Bülow írásai. Zenével tehát főként a tárca e két alrovata foglalkozik, a zenei hírek pedig a tárcához tartozó *Ujdonságok* rovatban jelentek meg [Gyulai Pál], amely rovat rendszeresen tudósított a közelebbi szalonzenei koncertekről és hangversenyekről, azok programjáról, valamint a pesti hangászegyesület üléseiről stb. A folyóirat annak nemzeti karaktere ellenére a Városi Német Színház (*Stadttheater*) hírei és eseményei is említésre kerülnek az *Ujdonságokban*.²¹ E tárcarovaton kívül azonban elvétve akadunk zenei témájú írásra. A *Főcikk*ek közt az irodalom és esztétika, a történet és életírás tematikák vannak túlsúlyban; a *Költészet* rovat azonban helyet enged Berlioz két zenei vonatkozású írásának magyar nyelvű közlésére, míg a „Napi érdekek” négy vegyes tematikájú zenével/népdallal kapcsolatos közlést tartalmaz (3. táblázat).

Brassai Sámuel a Szépirodalmi Lapokban

Brassai zenekritikáival elsőként Kozma Ferenc foglalkozott *Brassai Sámuel mint Aesthetikus és műkritikus* (1900) című kötetében. A harmadik fejezet („Zene”) Brassai a dalművekről és hangversenyekről, szalonzenei koncertekről közölt kritikáiból is idéz részleteket,²² köztük a *Szépirodalmi Lapok* bírálatáiból is. Az idézeteket Kozma tematikusan csoportosította az egyes dalművek, zeneszerzők, és előadóművészek szerint, mintegy Brassai véleményének körvonalazásaként. Lakatos István hasonló módon járt el a *Brassai Sámuel és a muzsika* című (1941–1943) tanulmányorozatában, ám Kozma Ferencsel ellentétben Brassai zenei gondolkodásmódját, értékeit egy széleskörű alaputatásra alapozva ismertette. Mindkét mű összefoglaló feldolgozással kí-

21 PÁKH Albert a pesti Városi Német Színházban tartott előadásról számolt be. Vö. K. [Pákh Albert]: „Saphir M.G. akademiája”, *Szépirodalmi Lapok* 1/23 (1853. március 20.), 358–360.

22 KOZMA Ferenc: *Brassai Sámuel, mint aesthetikus és műkritikus* (Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1900), 32–75.

vánta bemutatni Brassai zenekritikusi munkáját, zenei értékeit, véleményét, holott a kritikák összegyűjtése és rendszerezése – ezáltal pedig az álnevek, lapok és tárgyak átláthatósága – a mai napig hiányzó részét képezi a Brassai-kutatásnak.

A szakirodalom és az álnévlexikonok alapján Brassai Sámuel öt különböző név alatt publikált a Szépirodalmi Lapokba (1. táblázat):

1. Saját neve alatt (Brassai vagy Br.) jegyezte irodalmi, irodalomkritikai írásait és polémiáit, egy alkalommal pedig geológiai közleményét („Földrengés csalhatatlan előjele”) is.

2. A lap hivatalos zenei referenseként *Canus*²³ név alatt összesen 25 tárcacikk szerzője volt. Ezek közül tizenegy a „Nemzeti Színház”, tizennégy pedig a „Hangversenyek, akadémiák és zenészet” rovatban megjelent opera- és hangversenykritika, zenei beszámoló. Canus havonta 3–6 alkalommal írt bírálatokat, melyek Pest-Buda zeneéletének mindennapjait dokumentálják, a város főbb zenei színtereinek előadásaira kalauzolván az olvasót: zenés színházi előadásokra a Nemzeti Színházba,²⁴ szalonzenei hangversenyekre, akadémiákra az Európa-szálló termébe²⁵, a Lloyd-terembe²⁶ és a Nemzeti Múzeum dísztermébe.²⁷

3. Zsámbokréti Gyula²⁸ álnév alatt publikálta a *Torzképek és Torzképek II* című nyílt levelet, ezeket Imre László 2022-es kötete „társadalom-regény paródiának” nevezett.²⁹

4–5. A *Botanophilus* és *Philanthus* álneveket Kozma Ferenc monográfiája (1900) tulajdonította Brassainak,³⁰ melyek – bizonyára Kozma kötetére alapozva – az 1997-es *Brassai Sámuel Emlékezete* című kiadvány műjegyzékében is szerepelnek.³¹

23 Latin eredetű, jelentése: szürke, idős, ősz hajú.

24 Verdi: *Rigoletto*; *Ernani*; Meyerbeer: *Proféta*; Flotow: *Márta vagy a richmondi vásár*; Doppler Ferenc: *Gránátos Tábor, Két huszár*; Bellini: *Az alvajáró*; Halévy: *a Zsidóhölgy*.

25 BÉKÉSSY Lili Veronika: *Zenei mindennapok és zenei reprezentáció Pest-Budán. A Főváros zenei sajtója 1857-ben*. PhD disszertáció (Budapest, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2023), 192. Pest-Buda 1857-es zenei színtereinek részletes leírásáért ld. BÉKÉSSY *Zenei mindennapok*, 328–332.

26 BÉKÉSSY *Zenei mindennapok*, 173–174.

27 BÉKÉSSY *Zenei mindennapok*, 172.

28 PORZSOLT Kálmán: „Magyar írói álnevek. II.”, in ABAFI Lajos (szerk.): *Figyelő – Irodalomtörténeti Közlöny* 13, XIII. kötet (Budapest, Aigner Lajos, 1882), 346. Lásd még LAKATOS István: „Brassai Sámuel és a muzsika”, *Keresztény Magvető* 1941/2, 211.

29 IMRE *Féléves folyóirat évszázados tanulságokkal*, 82.

30 KOZMA *Brassai Sámuel, mint esztéta és műkritikus*, 27.

31 GAZDA István (szerk.): *Brassai Sámuel emlékezete - Tanulmányok a száz éve elhunyt sokoldalú erdélyi tudós munkásságáról* (Budapest, Tájak-Korok-Múzeumok Egyesülete), 162.

Gulyás Pál a *Magyar írói álnévek lexikon*ban Fitz Józsefre hivatkozott az álnévek kapcsán.³² Lakatos István és Imre László nem tesznek említést róluk írásaikban.

Brassai Sámuel zenekritikáinak gyűjtése, értelmezése és a korabeli sajtó tanulmányozása során a szakirodalomban még nem tárgyalt probléma merült fel: melyek azok a források, melyek alátámasztják azt az „alapigazságot”, hogy Brassai Sámuel publikált *Canus* és *Zsámbokréti Gyula* nevek alatt? Különös, hogy a kutatástörténet korábban nem kérdőjelezte meg ezt a tényné vált állítást. A primer irodalomnak tekinthető Brassai-monográfiáktól (Kőváry, Fitz³³), Kozma Ferenc *Brassai Sámuel, mint aesthetikus és műkritikus* szemelvénygyűjtésén át, legyen szó akár Lakatos István Brassai Sámuel és a muzsika alpműről, Pándi Marianne *Hasznos mulatságokról*, vagy a Legány-katalógus tárgyszavairól egészen az álnévlexikonokig, mindenütt változatlanul Brassainak ítélik ezen álnévek használatát, amelyet Imre László a *Szép-irodalmi Lapokról* írt monográfiájában is követett.

Brassai álnéveiről tanúsító források

A kutatás eddigi eredményei szerint a legkorábbi sajtóforrás, amely a polihisztor álnéveiről nyilatkozik, egy 1860. október 14-i, Brassai Sámuelről szóló arcképes vezércikk, melyet a *Vasárnapi Újság* „Élet és jellemrajz” című rovatában olvashatunk. A cikk a következőképpen nyilatkozott Brassairól:

„... a zene elméleti s gyakorlati ismeretére nézve pedig annyira egyetlen példány volt nálunk, hogy a boldogult »Szépirodalmi Lapok«-ban megjelent opera- és egyéb zenebírálatai, melyeket Canus név alatt írt, még most is utól nem ért példányokként ragyognak irodalmunkban...”³⁴

A *Canus* álnév mögött rejtőzködő Brassait megnevező *Vasárnapi Újság* vezércikkére később Kozma Ferenc³⁵ és Lakatos István is hivatkozott. Az idézett írást ugyan névtelenül közölték, ám írójának beazonosítására tehetünk kísérletet. Minden bizonynyal irodalmi körökben jártas, abban otthonos személy írhatta, hiszen az egyéb jellemvonások mellett a következő szavakkal zárta közleményét: „Szívünkől óhajtjuk, hogy Brassai sokoldalú működésének még soká örvendhessen irodalmunk!” Ha-

32 GULYÁS Pál: *Magyar írói álnév lexikon. A magyarországi írók álnévei és egyéb jegyei* (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1956), 71; 531.

33 KŐVÁRY László: *A Száz évet élt Brassai Sámuel pályafutása és munkái* (Kolozsvár, Ajtai K. Albert, 1897); FITZ József: *Brassai Sámuel. Monográfia* (Budapest, Németh, 1911).

34 [N. N.]: „Brassai Sámuel”, *Vasárnapi Újság* 7/42 (1860. október 14.), 501–502.

35 KOZMA *Brassai Sámuel, mint aesthetikus és műkritikus*, 37.

sonló zárómondatokkal találkozunk az október 18-i *Zenészetünk s annak képviselői* című publikációban is: „Teljes sikert óhajtunk e hazánkiai nemes törekvéseinek ezen nálunk új, de bizonyosan nem hálátlan pályán, mert hiszen meg vagyunk írva, hogy: »e nép hálás azok iránt, a kik szeretik ... és érette munkálódnak.«” Utóbbi vezércikket x. szignóval látták el, amely Gyulai Pálhoz köthető.³⁶ Amennyiben az előbbi, név nélkül közölt Brassairól szóló arcképes vezércikket is Gyulai írhatta, akkor annak hitelesnek kell lennie. Gyulai jó barátja volt Brassainak, 1850-ben ő írt Brassairól az *Ujabb ismeretek Tárába*,³⁷ de erről tanúskodnak fennmaradt levelezéseik és nyílt leveleik is. Kiváltképpen izgalmas Bartalus István Brassainak címzett levele, melyben így fogalmazott: „Gyulai, avagy szegény megboldogult Pákh szerint a nagyságod fia”.³⁸ A megnevezés utalhat egyrészt a szó szoros értelmében vett korkülönbségre, hiszen Gyulai huszonhat évvel fiatalabb volt Brassainál, ugyanakkor a kettejük szoros barátságára, elveik hasonlóságára, időnkénti polemizálásaira is.

1882-ben, az *Irodalomtörténeti Közlöny* 13. Figyelőjében közölték Porzsol Kálmán *Magyar írói álnevek* című munkáját, ez volt az első kísérlet a magyar írói álnevek összegyűjtésére. Ebben a műben Brassai Sámuel neve mellett nem csak a *Canus*, hanem a *Zsámbokréti Gyula* is megjelenik mint álnév.³⁹ A Zsámbokréti álnevre Boros György unitárius püspök 1897-ben kelt levelében említette, a levél Brassai halála után pár hónappal kelt. Boros személyesen is jól ismerte Brassait, levelében pedig Bartalus István segítségéért fordult a tudós életrajzának megírása kapcsán:

„...Álnevei voltak, tudtommal, Canus, Zsámbokréti Gyula, továbbá Velmeczi és Világfy Antal. Az elsőt és másodikat használta, mint zenész. Vajjon más nem volt-e?”⁴⁰

Bartalus válasza, ha volt is, még nem került elő. Boros nem hivatkozik Bartalus közlésére 1927-es Brassai-monográfiájában, és nem tesz említést a Zsámbokréti Gyula álnévre sem.

A *Canus* álnév tényleges használatát, autenticitását Brassai Sámuel 1858-ban kelt levele is bizonyíthatja, amelyet a temesvári *Delejtű* folyóirat szerkesztőjének, Pesty Frigyesnek címzett. A levélborítékon ez állt: „Canustól a »Delejtű« szerkesztőségéhez,

36 GULYÁS *Magyar írói álnév lexikon*, 560.

37 GY. [GYULAI PÁL?]: „Brassai Samu”, in PÁKH Albert (szerk.): *Ujabb kori ismerete tára. Tudományok és politikai társas élet encyklopédiája* 1. Aargau–Brockhaus (Pest, Heckenast Gusztáv, 1850), 649–650.

38 BARTALUS István: „Nyílt levél Brassai Sámuel urnak Kolozsvárott”, *Budapesti Közlöny* 5/80 (1871. április 7.), 1843.

39 PORZSOLT *Magyar írói álnevek*, 342.

40 Boros György levele Bartalus Istvánhoz. Kelt: 1897.12.17., Magyar Tudományos Akadémia Kézirattár, Ms 5662/97.

Temesvárt, belváros, Bécsi utca 69 sz.”⁴¹ A levelet „Brassai” sajátkezű aláírása zárja. Rendkívül különös ellentmondás övezi Brassai cikkeit, melyek a *Delejtű* folyóiratban Canus néven jelentek meg. Egyrészt, az imént említett levélben – kelt 1858. szeptember 23-án, Pesten – Brassai arra kérte a szerkesztő Pestyt, hogy fogadja el a *Delejtű*be írt második cikkét, hozzátéve: „Őn engem nem tárczacikkekre hanem természettudományiakra szólítá fel, az igaz.” Feltételezhető, hogy a levél keletkezése után két héttel, október 5-én, a folyóirat tárcájában Canustól közölt zenei tárgyú írás – a „Figari, figaro, fiiii...garo!” – Brassaitól származik. A kritikában ugyan nem esik szó az előadás dátumáról, azonban részletes beszámolót kapunk a szereposztásról, amely alapján a Nemzeti Színház 1858. szeptember 11-i előadására következtethetünk.⁴² 1859. március 29-én Brassai ismét levelet küldött Pesty Frigyesnek, ebben a Magyar Tudományos Akadémia nyelvostályi üléséről számolt be.⁴³ Nyílt levele a *Delejtű* folyóirat április 5-i számának *Levelezések* rovatában jelent meg, Canus aláírással, a kéziraton szereplő március 29-i dátummal ellátva.⁴⁴

A *Delejtű* folyóiratának négy évfolyamában Canusnak mindössze három cikke jelent meg.⁴⁵ Az előbbieken ismertetett, Brassai által írt levelekkel is összeköthető két publikáció hiteles bizonyítéka lehet a Canus álnév használatának. Kérdések elé állítja a kutatót azonban Canus a *Delejtű* tárcájában megjelent első publikációja, a „Rossini Pesten” című bírálat.⁴⁶ A cikk zárósora ugyanis a következőképpen szól: „Azóta már minden ember tudja, hogy engem *Salamon Ferenc*nek hívnak s csak mikor erősen mérgesen akarok írni, akkor nevezem magamat Canusnak.” Ez a bejegyzés igencsak elgondolkodtató, különösen annak fényében, hogy *Salamon Ferenc* a *Pesti Naplónál* volt Brassai munkatársa, főként színikritikákat írt. A nemrégiben megjelent kétkötetes *Salamon Ferenc Irodalmi írásai* (Zabán Márta szerk., 2018) című kiadvány nem tesz említést a *Delejtű*ben megjelent cikkekre, e bizonytalanság tisztázása további kutatásokat igényel.

41 Brassai Sámuel levele Pesty Frigyeshez. Kelt 1858.09.23., Országos Széchényi Könyvtár Kézirat-tár, Levelestár 3953-r77280.

42 *Delejtű*, 1/14 (1858. október 5.), 113–116.

43 Brassai Sámuel levele Pesty Frigyeshez, 1859. március 29., Országos Széchényi Könyvtár Kézirat-tár, –Levelestár-3953-r77280.

44 CANUS: „Pesten, márc. 29. 1859”, *Delejtű*, 2/14 (1859. április 5.), 110–112.

45 Ezen kívül egyszer „Nyilatkozatot” közölt, *Delejtű*, 1/21 (1858. november 23.), 172.

46 CANUS: „Rossini Pesten”, *Delejtű*, 1/10 (1858. szeptember 7.), 82–84.

Brassai vagy sem?

1853 áprilisában megjelent a *Szépirodalmi Lapok*hoz hasonlóan magas színvonalra törekvő *Divatcsarnok* első száma. E szintén irodalmi és művészeti lap állandó munkatársai közt ugyancsak szerepelt Brassai Sámuel is.⁴⁷ Cikkeit a *Divatcsarnok*ban csak saját neve alatt közölte, így ezek referenciaértékűek, és viszonyítási pontnak számító írások. A továbbiakban a *Szépirodalmi Lapok*ban azonosított Brassai-álnevek (Canus, Zsámbokréti Gyula, Philanthus) hitelességét vizsgáljuk azáltal, hogy kapcsolódási pontokat sorakoztatunk fel köztük és Brassai *Divatcsarnok*ban megjelent írásai közt.

Az első kapcsolódási pont az „asztaltáncz” témája. A „Komoly szó az asztaltánczhoz”⁴⁸ című cikket Brassai a *Divatcsarnok* április 24-i számába publikálta. Az írás műfaját tekintve bírálat, de nem műkritika, sokkal inkább társadalomkritika. Ezzel szemben, Zsámbokréti Gyula „Torzképek II” című publikációjával (*Szépirodalmi Lapok*), amely több mint két héttel később jelent meg, szintén az asztaltáncz ügyéről szól. A „Torzképek II” egy nyílt levél, amelyet Zsámbokréti egy barátjától kapott, és leírása szerint sietett is közölni azt, nehogy „kimenjen a divatból”. A levél egy részlete így szól:⁴⁹ „Már komédia-e az asztaltáncz, vagy a természet titkos ereje űzi benne csodás játékát, ahhoz nincs közöm. Hallom, hogy a *pesti tudósok* ugyan csak veszednek felette.” (kiemelés tőlem, SB) A levélrészletből kiemelt *pesti tudósok* egyike éppen Brassai lehetett. Kevés valószínűségét látom annak, hogy a *Szépirodalmi Lapok* hasábjain Brassai Sámuel Zsámbokréti álnév alatt ilyen heves izgalommal, kommentár nélkül publikáljon nyílt levelet olyan témában, amihez már korábban ő maga is hozzászólt.

Az *asztaltáncz* téma nagy port kavarthatott Pesten, hiszen ezt még Canus is belefűzte az áprilisi 28-i *Zenészet*i Krónika című hangversenybeszámolójának első jegyzetébe:⁵⁰ „I*”) Most már csakugyan az a tamáskodó Brassai, sőt Nendtvich is meggyőződhetek arról, hogy az asztaltánczban valamivel többnek kell lenni a mechanikus nyomásnál. Ha ez elég lenne, úgy a múzeumi két zongora az egész terem [termet] összetánczolja. Szerencsénk, hogy a szellem nem elegendett belé.” (kiemelés tőlem, SB). Canus megjegyzése igen meglepő és gondolatébresztő a kutatás számára, hiszen korábban nem volt példa arra, hogy Canus Brassairól nyilatkozzék. Ez a

47 A *Divatcsarnok* munkatársai közt találjuk az irodalmi Deák-párt egyik vezető egyéniségét, Kemény Zsigmondot, valamint Salamon Ferenc által szintén a deák-körbe sorolt Szász Károlyt is. Vö: CSÁSZÁR Ferenc: „Mutatványlap”, *Divatcsarnok* 1/1 (1853. március 17.), 3.

48 BRASSAI: „Komoly szó az asztaltánczhoz”, *Divatcsarnok* 1/7 (1853. április 24.), 135–136.

49 ZSÁMBOKRÉTI Gyula: „Torzképek (II.)”, *Szépirodalmi Lapok* 1/36 (1853. május 5.), 575.

50 CANUS: „Zenészeti krónika”, *Szépirodalmi Lapok* 1/34 (1853. április 28), 534.

jelenség egyrészt arra enged következtetni, hogy talán Brassainak Canus álnév alatt egyfajta játékos öniróniáját látjuk itt megnyilvánulni; másrészt pedig felmerül a kérdés, hogy valóban Brassai állt-e a zenekritikus Canus mögött a *Szépirodalmi Lapokban*.

A botanikában is jártas Brassai háromrészes beszámolót közölt a *Divatcsarnok*-ban „Második kiállítása a virágok- és kerti teremtményeknek. Pesten, Május 5-dik és követk. napjain” címmel.⁵¹ A beszámolóban ugyanarról a virágtárlatról van szó, mint amelyikről néhány nappal korábban Philanthus írt a *Szépirodalmi Lapok*ba „Hivatalos referada a pesti 2-dik virágtárlatról” címmel⁵². A szakirodalom által Brassaival azonosított Philanthus álnév jócskán veszít hitelességéből, ha összehasonlítjuk azt a *Divatcsarnok*ban ténylegesen Brassai által közölt botanikai beszámolóval. Brassai cikke alaposan kidolgozott, tudományos és statisztikai adatokkal tűzdelt írás, szemben Philanthus beszámolójával, aki enyhén humoros, fiatalos hangnemben inkább a női társaságról mintsem a növényekről referál. Sőt, önreflexív megjegyzése egyáltalán nem Brassai megjelenésére, vall: „(Eszének kell lenni, hogy kinézé belőlem, fiatal létemre, miszerint tudós vagyok)”.⁵³

* * *

A *Szépirodalmi Lapok* 1853 júniusában megszűnt. Canus rövid, ám tartalmas zenekritikusi karrierjét követően 1856-ban tért vissza a színre.⁵⁴ Szilágyi Ferenc, a *Budapesti Hírlap*⁵⁵ szerkesztője⁵⁶ január 30-i számban a következőket hirdette ki:⁵⁷ „Kik olvasóink közül időszak irodalmunkat részletesb figyelemmel kísérik, e névben (Canus) örömmel fognak egyik alapos, szakértése által kitűnő zeneitészünkre ismerni s

51 BRASSAI: „Második kiállítása a virágok- és kerti terményeknek. Pesten. Május 5-dik s követk. napjain”, *Divatcsarnok* 1/12., 13., 14. (1853. május 12., 15., 19.).

52 Philanthus – Kozma Ferenc Brassai álneveként azonosította. Vö. KOZMA Brassai Sámuel, *mint aestheticus és műkritikus*, 27.

53 PHILANTHUS: „Hivatalos referada a pesti 2-dik virágtárlatról”, *Szépirodalmi Lapok* 1/37 (1853. május 8.), 583.

54 Az eddigi kutatás nem ismer zenekritikákat Brassaitól az 1854–1855-ös évekből.

55 A *Budapesti Hírlap* 1857-es koncerthirdetéseiért bővebben lásd BÉKÉSSY Lili Veronika: „A mindennapok zenéje – reuniók. Koncerthirdetések az 1857-es pest-budai sajtóban”, in KIM Katalin (szerk.), BÉKÉSSY Lili Veronika (szerk. munkatársa): *Zenetudományi Dolgozatok 2019–2020* (Budapest, BTK Zenetudományi Intézet, 2021), 155–172.

56 Brassaihoz hasonlóan Szilágyi Ferenc is a Kolozsvári forradalmak elől menekülve került Pestre 1848-ban. Vö. BUZINKAY Magyar sajtó és újságírás története („Korszak újságai” fejezet).

57 Idézem Lakatos Istvánt (ez a szám hiányzik az általam konzultált folyóiratból). Vö. LAKATOS István: „Brassai Sámuel és a muzsika. V. közlemény”, in *Keresztény Magvető 2. Életíratok, történelmiek* (Kolozsvár, 1942), 263. https://adt.arcanum.com/hu/view/KeresztényMagveto_1942/?pg=282&layout=s&query=kik+olvasóink (utolsó letöltés: 2023. december 3.).

bizonyára kedvesen veendik a jelentést, mikép jeles tartalmú cikkeivel Tárczában ezentúl többször találkozandanak.” 1856 első félévében már Canus írta a *Budapesti Hirlap* a tárcacikkeit, az év decemberétől kezdődően egészen 1858-ig viszont Brassai saját neve alatt publikálta zenekritikáit.

A Brassai Sámuelhez kapcsolódó álnév-kérdéskört tekintve a tanulmány egyszerre igazolja és vonja kétségbe Brassai álneveinek hitelességét. Az eredmény ambivalenciája a zenetörténeti kutatás számára jelzésértékű: Brassai Sámuel zenekritikusi tevékenységének feldolgozásához további elemző és összehasonlító kutatásra van szükség, hiszen a már meglévő szakirodalom e téren csupán a felszínt érintette. Az álnevek hitelességéről szóló döntésben a kritikák esztétikai és stíluselemzése lesz majd döntő érvényű, a további Brassai-írások és a sajtó kontextusának mélyebb ismeretében. Izgalmas és fontos feladat ez, hiszen Brassai Sámuel *Szépirodalmi Lapok*ba írt zenekritikáira hivatkozik leginkább az irodalom, ha a tudós zenében való jártaságát, műízlését kívánja szemléltetni, vagy ha az előadókról és darabokról szóló bírálatairól esik szó. A tanulmányban összegyűjtött, a Brassai-ismeretanyagunk újragondolására okot adó tények megfogalmazása és színrehozatala a kutatás e korábban nem vélt fordulópontjának perspektíváit világítja meg.

FÜGGELÉK 1. Brassai Sámuel saját neve és mindmáig neki tulajdonított álnevek alatt megjelent publikációi a *Szépirodalmi Lapokban*. A véleményünk szerint kérdéses álneveket kurzívval szedtük.

Szerző (forrás szerint)	Cím (forrás szerint)	Rovat (forrás szerint)	Sajtótörténeti műfaj	Dátum
Brassai	Egy kis észrevétel. A magyar t.t. jan. 3-kán tartott szakülését tárgyazó tudósításra, (e lapok 4. számában.)	IV. Napi érdekek b) Polémia, satyra, humor, apróságok, vegyesek.	polémia	1853.01.16.
Brassai	Mikép kell a tücsökkel bánni	IV. Napi érdekek b) Polémia, satyra, humor, apróságok, vegyesek.	polémia	1853.01.27.
Brassai	Száraz adatokra száraz felelet.	IV. Napi érdekek b) Polémia, satyra, humor, apróságok, vegyesek.	polémia	1853.02.06
Br. ¹	(Földrengés csalhatlan előjele.)	III. Tárca. c) Vegyes	közlés	1853.02.16.
Br.	A nő. (Egy párisi művésznő leveliből)	I. Főcikke. d) Társadalom	irodalom	1853.03.20.
Br.	Angol regény és német kritikus	I. Főcikke. a) Széptan és Irodalom	irodalom	1853.04.17.
Botanophilos ²	Egy téli séta a pesti fűvészkertben	III. Tárca. c) Vegyes	beszámoló/ riport	1853.02.06.
<i>Philanthus</i> ³	Hivatalos referada a pesti 2-dik világtárlatról	III. Tárca. c) Vegyes	beszámoló/ riport	1853.05.08.

1 GULYÁS *Magyar írói álnév lexikon*, 89.(Fitz Józsefre hivatkozva).

2 Uo., 87.

3 Uo., 531, valamint KOZMA *Brassai Sámuel, mint aestheticus és műkritikus*, 233. Lakatos István szerint Brassai a *Budapesti Hírlapban* a „Philaethes” álnév mögé bújt. Lakatos hibásan a *Hírlap* 126. számára hivatkozik, de Kozma (245. o.) korábban helyesen hivatkozik a 125. számra.

Szerző (forrás szerint)	Cím (forrás szerint)	Rovat (forrás szerint)	Sajtótörténeti műfaj	Dátum
<i>Philanthus</i>	Hivatalos referada a pesti 2-dik világtárlatról, II.	III. Tárca. c) Vegyes	beszámoló / riport	1853.05.12.
<i>Zsámbokréti Gyula</i>	Torzképek	II. Költészet. b) Beszélyek és rokon	Társadalombírálat/nyílt levél	1853.03.31.
<i>Zsámbokréti Gyula</i>	Torzképek (II.)	II. Költészet. b) Beszélyek és rokon	Társadalombírálat/nyílt levél	1853.05.05.
Canus	Rigoletto	III. Tárca. Nemzeti Színház.	operabírálat	1853.01.05.
Canus	Hangverseny Zöllner zongoramester javára	III. Tárca. Nemzeti Színház.	Hangversenykritika	1853.01.09.
Canus	Proféta	III. Tárca. Nemzeti Színház.	operabírálat	1853.01.20.
Canus	Martha vagy a richmondi vásár	III. Tárca. Nemzeti Színház.	operettbírálat	1853.01.23.
Canus	Ermani	III. Tárca. Nemzeti Színház.	operabírálat	1853.02.13.
Canus	Gránátos tábor	III. Tárca. Nemzeti Színház.	operabírálat	1853.02.17.
Canus	Hangverseny. Első Salon-zenély	III. Tárca. b) Hangversenyek, akadémiák, zenészet	Hangversenykritika	1853.02.24.
Canus	Hangverseny. Második Salon-zenély	III. Tárca. b) Hangversenyek, akadémiák, zenészet	Hangversenykritika	1853.03.03.
Canus	Nemzeti Színház. Székely Imre hangversenye	III. Tárca. b) Hangversenyek, akadémiák, zenészet	Hangversenykritika	1853.03.06.
Canus	Hangverseny. Harmadik Salon-zenély	III. Tárca. b) Hangversenyek, akadémiák, zenészet	Hangversenykritika	1853.03.13.
Canus	Zenészeti krónika. 1. Két huszár. 2. IV. Salon-zenély	III. Tárca. 1. a) Nemzeti színház. 2. b) Hangversenyek, akadémiák, zenészet	opera és hangversenykritika	1853.03.17.

Szerző (forrás szerint)	Cím (forrás szerint)	Rovat (forrás szerint)	Sajtótörténeti műfaj	Dátum
Canus	Salon-zenély (Lloyd terem.)	III. Tárca. b) Hangversenyek, akadémiák, zenészet	Hangverseny- kritika	1853.03.24.
Canus	Zenészeti krónika (Sandeau k.a. hangversenye. – Utolsó salon- zenély).	III. Tárca. b) Hangversenyek, akadémiák, zenészet	Hangverseny- kritika	1853.04.07.
Canus	Dreyschock első hangversenye	III. Tárca. b) Hangversenyek, akadémiák, zenészet	Hangverseny- kritika	1853.04.17.
Canus	Dreyschock második hangversenye (Apr. 22-dikén.)	III. Tárca. b) Hangversenyek, akadémiák, zenészet	Hangverseny- kritika	1853.04.21.
Canus	Dreyschock harmadik hangversenye	III. Tárca. b) Hangversenyek, akadémiák, zenészet	Hangverseny- kritika	1853.04.24.
Canus	Zenészeti Krónika. Egy áprilisi nap zenekísérettel a n. Muzeumban (vasárnap, apr. 24.).	III. Tárca. b) Hangversenyek, akadémiák, zenészet	Hangverseny- kritika	1853.04.28.
Canus	Dreyschock ⁴ Másnap: (a n. színházban)	III. Tárca. a) Nemzeti Színház b) Hangversenyek, akadémiák, zenészet	Hangverseny- kritika	1853.04.28.
Canus	Radvaner ur zenéje. (Maj. 8. 1853. K. sz. u. Európában).	III. Tárca. b) Hangversenyek, akadémiák, zenészet	Hangverseny- kritika	1853.05.12.
Canus	Zenészeti krónika. (Nemzeti színház: Halévy Zsidóhölgye).	III. Tárca. a) Nemzeti Színház	operabírálat	1853.06.02.

4 Ez az írás kétszer fordul elő a tartalomjegyzékben, része a „Nemzeti Színház” és a „Hangversenyek...” rovatnak is. (536. oldal).

Szerző (forrás szerint)	Cím (forrás szerint)	Rovat (forrás szerint)	Sajtótörténeti műfaj	Dátum
Canus	Zenészet krónika. Bülow úr és még valami	III. Tárca. a) Nemzeti Színház	Hangverseny- kritika	1853.06.05.
Canus	Zenekrónika. Bülow úr 3-ik zenéye. Jun. 13. a nemzeti színház.	III. Tárca. a) Nemzeti Színház	Hangverseny- kritika	1853.06.16.
Canus	(Jun. 16.) Alvajáró; dalj. Bellinitől.	III. Tárca. a) Nemzeti Színház	operabírálat	1853.06.19.
Canus	Zenekrónika. Pesten Jun. 20. Milanollo Teréz k.a. ⁵	III. Tárca. b) Hangversenyek, akadémiák, zenészet		1853.06.23.
Canus	Zenepolemia. (Canus búcsúszava.)	III. Tárca. b) Hangversenyek, akadémiák, zenészet	polémia	1853.06.26.

FÜGGELÉK 2. A Szépirodalmi Lapok „Nemzeti Színház” rovatának további cikkei

Szerző	Cím	Műfaj
	Gr. Festesics Leó nyilatkozata	beszámoló a Nemzeti Színház állapotáról
	Angolul	színikritika, Görger vígjáték
	Nemzeti Színházunk ügyében (gr. Andrassy indítványa)	beszámoló
-i. [Gyulai Pál]	Cid	színikritika, dráma Corneille Péter
Bülow I. G.	Nemzeti Színház	színikritika
g. [Toldy Ferenc]	Kalmár és Tengerész	színikritika, Czakó Zsigmond eredeti dráma
g. [Toldy Ferenc]	Ármány és szerelem	színikritika, Schiller
g. [Toldy Ferenc]	Árgyil és Tündér Ilona	színikritika, eredeti néprege Szigligeti

5 Operabírálatnak indult, ám Canus nem írta meg a cikket. A lapszerkesztőmegjegyzése: „Zenereferensünket a csodálat elnémitá. Reméljük, hogy jövő számunkban megszólal.”

Szerző	Cím	Műfaj
g. [Toldy Ferenc]	Yella k. a. és Schellenberg föllépte	balett beszámoló
g. [Toldy Ferenc]	Három szín	színkritika, eredeti vígjáték Kovács Pál
g. [Toldy Ferenc]	Pénz és becsület	színkritika, vígjáték Ponsard
K-beny [Kertbeny Károly Mária / Karl-Maria Benkert]	1. Ira Aldrige mint Othello 2. Ira Aldrige mint Macbeth 3. Ira Aldrige mint Shylock és Mungo 4. Ira Aldrige mint III. Richard	színkritika / beszámoló
k. [Bajza József?]	Galotti Emilia	színkritika, Lessing dráma
K. Á. [Pákh Albert]	Krizisek	színkritika, Bauernfeld vígjáték
K. Á. [Pákh Albert]	Ira Aldrige Pesten	színkritika
K. Á. [Pákh Albert]	Haramják	színkritika, Schiller
K. Á. [Pákh Albert]	Tamás bátya kunyhója	színkritika, Stowe
S.... [Toldy (Schedel) Ferenc]	Tévedések vígjátéka	színkritika, Shakespeare dráma
S.... [Toldy (Schedel) Ferenc]	Sullivan	színkritika, Mallesville [Mélesville]
S.... [Toldy (Schedel) Ferenc]	Dandin György	színkritika, vígjáték Molière
S.... [Toldy (Schedel) Ferenc]	Szív és hozomány	színkritika, vígjáték Mallefille
S.... [Toldy (Schedel) Ferenc]	Lady Tartuffe	színkritika, vígjáték Girardinné [Mme Emil von Girardin]
S.... [Toldy (Schedel) Ferenc]:	A koldusnő	Anicet-Bourgeois–Masson dráma színkritika
Székely József	Romeo és Julia	színkritika, Shakespeare
Székely József	Othello	színkritika, Shakespeare

FÜGGELÉK 3. Zenei témák előfordulása a Szépirodalmi Lapok egyéb rovataiban

Szerző	Cím	Rovat	Dátum
	Zenészet. "Mátray Gábor népdal gyűjteménye"	IV. Napi érdekek. A) Birálatok, ismertetések, irodalmi s művészeti életképek s rokon.	1853.01.09.
Balambér ⁶ [Pákh Albert]	Hét nemzetség (operaszöveg)	IV. Napi érdekek b) Polémia, satyra, humor, apróságok, vegyesek.	1853.03.27.
Berlioz [Hector]	A párisi színi világból (Berlioz után)	II. Költészet b). Beszélyek és rokon	1853.03.03.
Philomelus	Mit bizonyít?	IV. Napi érdekek b) Polémia, satyra, humor, apróságok, vegyesek.	1853.03.31.
Szeberényi L.	Tót népdalok	IV. Napi érdekek. A) Birálatok, ismertetések, irodalmi s művészeti életképek s rokon.	1853.05.12.
T-y [Toldy Ferenc]	Egy zenész kalandjai, francia elbeszélés (Berlioz után)	II. Költészet. b). Beszélyek és rokon	1853.01.27.

6 PORZSOLT *Magyar írói álnevek*, 342.

ABSZTRAKT

SIMÉNY BEÁTA (HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet)

Brassai Sámuel, a *Szépirodalmi Lapok* zenekritikusa

Rövid élete ellenére gazdag forrásanyagot képvisel a Pákh Albert szerkesztette rangos irodalmi és művészeti orgánus, a *Szépirodalmi Lapok*. 1853 januárjától fél éven keresztül járult hozzá a pest-budai olvasóközönség műveléséhez a széptan, magyar- és világirodalmi próza és költészet, társasélet, színház és zeneélet területeit érintő cikkeivel. Számos bírálat és beszámoló született a „Tárcza” két leghangsúlyosabb tárgykerének vonatkozásában: „Nemzeti színház”, valamint „Hangversenyek, akadémiák és zenészet”. Canus, a lap zenei referense mindkét témában rendszeresen közölt ismertetőket, bírálatokat és fogalmazta meg benyomásait, melyek vélhetően egy általánosabb véleményt is közvetítenek a fővárosi mindennapok zenei és egyéb kulturális eseményeinek recepciójával kapcsolatban. E kritikákkal – bár csak mozaikszerűen és ízléslemzési jelleggel – foglalkozott már a Brassai Sámuel-irodalom, amely a fiatalon öszülő tudóst véli azonosítani a Canus (lat. idős, szürke/ősz), illetve a Zsámbokréti Gyula álnevek alatt.

A tanulmány a *Szépirodalmi Lapok*ra fókuszálva vizsgálja Brassai saját- és álnevei alatt megjelent publikációit, ugyanis ezeket a *Divatcsarnok*ban közölt Brassai-írásokkal összevetve, valamint kéziratos forrásokkal kiegészítve megkérdőjelezhetővé válik a polihisztor nevéhez társított szignók hitelessége.

Tárgyszavak: Brassai Sámuel; Pest-Buda, *Szépirodalmi Lapok*; Canus; Zenekritika.

SIMÉNY BEÁTA a kolozsvári „Gheorghe Dima” Nemzeti Zeneakadémián végezte zenetudományi tanulmányait, ahol jelenleg doktori hallgató. Készülő disszertációja Brassai Sámuel (1800–1897) zenekritikusi munkásságát, a 19. századi magyar zenetörténetben és kulturális életben betöltött szerepét, kapcsolatrendszerét vizsgálja. Jelenleg a HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet Magyar Zenetörténeti Osztályának tudományos segédmunkatársa.

ABSTRACT

BEÁTA SIMÉNY (HUN-REN RCH Institute for Musicology)

Sámuel Brassai – Music Critic of the Review *Szépirodalmi Lapok*

Despite its short life, the prestigious literary and artistic journal *Szépirodalmi Lapok* [Literary papers], edited by Albert Pákh, represents a rich source material. With its articles touching on the fields of aesthetics, prose and poetry of Hungarian and universal literature as well as the social, theatre, and music life, the journal was able to contribute to the education of the Pest-Buda readership for six months, beginning from January 1853. Its “Tárcza” [Feuilleton] contains a number of reviews and reports, connected to the two most important subjects of interest: “Nemzeti Színház” [National Theatre] and “Hangversenyek, akadémiák és zenészet” [Concerts, Academies, and Musical Art]. Canus, the magazine’s music editor, regularly published his reviews, criticisms, and impressions on both subjects, which presumably convey a more general opinion on the reception of the musical and further cultural events in the capital’s everyday life. These criticisms have already been dealt with in the literature on Sámuel Brassai, albeit in a mosaic-like manner and focusing on the analysis of taste. The same literature thought to identify the scholar turning grey at a young age under the pseudonyms Canus (lat. old, gray-haired) and Gyula Zsámbokréti. The present study examines Brassai’s writings, published under his own name and his pseudonyms in *Szépirodalmi Lapok*. When compared to Brassai’s writings in the review *Divatcsarnok* and supplemented with manuscript sources, the authenticity of the signatures associated with the polyhistor’s name becomes questionable.

Keywords: *Sámuel Brassai; Pest-Buda, Szépirodalmi Lapok* [Literary papers], *Canus; music criticism.*

BEÁTA SIMÉNY studied musicology at the Gheorghe Dima National Music Academy in Cluj-Napoca, where she is currently a PhD student. Her upcoming doctoral dissertation focuses on the Hungarian scholar and music critic Sámuel Brassai (1800–1897), exploring his role and position in the nineteenth-century Hungarian music history and cultural life with a research based on manuscripts, archival documents, and press materials. At present, she is an assistant research fellow of the Department of Hungarian Music History at the HUN-REN RCH Institute for Musicology in Budapest.